

ब्राॅयलर पक्षाचे आहार व्यवस्थापन

पक्ष्यांची ८० टक्के उत्पादन क्षमता त्यांच्या जनुकीय शक्तीवर, तर २० टक्के उत्पादन क्षमता ही वातावरणावर अवलंबून असते. चांगल्या प्रतीचे व पोषक खाद्य खाऊ घालण्याच्या योग्य पद्धतीचा वापर यांचा फार मोठा वाटा या २० टक्क्यांमध्ये होतो.

कुक्कुटपालन व्यवसायामध्ये एकूण खर्चाच्या ७० टक्के खर्च हा फक्त खाद्यावर होतो. म्हणून पक्ष्यांना दिल्या जाणाऱ्या खाद्याचे प्रमाण व त्या खाद्याची प्रत अतिशय महत्वाची असते. साधारणतः पक्ष्यांना दिल्या जाणाऱ्या ३५ ते ४५ टक्के खाद्याचे रूपांतर अंडी व मांसामध्ये होते. इतर प्राण्यांपेक्षा कोंबड्यांच्या पचनसंस्थेमध्ये बदल आहेत. त्यामुळे खाद्याचा वापर व खाद्य देण्याच्या पद्धती वेगळ्या आहेत.

पक्ष्यांची पचनसंस्था ही साधी आहे. पक्ष्यांच्या तोंडामध्ये दात नसून त्यांना चोच असते, त्यामुळे पक्षी चोचीने धान्य टिपतात व गिळतात. म्हणून पक्ष्यांचे खाद्य हे भरडून बारीक करणे गरजेचे असते.

पक्ष्यांच्या वाढीवर वातावरणानुसार बदल घडून येतो, म्हणून त्यांना देण्यात येणारा आहार हा ऋतुमानानुसार पूरक द्यावा लागतो. पक्ष्यांच्या पचनक्रियेचा कालावधी कमी म्हणजे चार तासांचा असतो, यावरून त्यांची पचनक्षमता जास्त वेगवान असल्याकारणाने त्यांना उत्तम प्रतीचे खाद्य देणे गरजेचे असते. उत्तम प्रतीचे खाद्य पक्ष्यांना न मिळाल्यास अन्नघटकांच्या अभावामुळे होणारे रोग होण्याची शक्यता असते. हे लक्षात घेऊन पक्ष्यांना उत्तम प्रतीचा खुराक देणे गरजेचे असते.

कोंबड्यांच्या खाद्यामधील घटक :

प्रथिने (प्रोटीन्स):

पक्ष्यांच्या वाढीसाठी शरीराची झीज भरून काढण्यासाठी, रोगप्रतिकार शक्ती निर्माण करण्यासाठी प्रथिनांची गरज असते. पचनक्रिया होताना खाल्लेल्या प्रथिनांचे विघटन होऊन त्यापासून निरनिराळी अमिनो आम्ले तयार होतात. ही अमिनो आम्ले शरीराच्या निरनिराळ्या भागांकडे वाहून नेली जातात व शरीराच्या पेशीमध्ये प्रथिनांच्या स्वरूपात साठविली जातात.

कडधान्यांमध्ये (उदा. ज्वारी, गहू, मका इ. मध्ये) सुमारे ८ ते १२ टक्के प्रथिने असतात. द्विदल धान्यांमध्ये (उदा. शेंगदाणा, तीळ, सूर्यफूल इ. मध्ये) ३० ते ४० टक्के प्रथिने असतात.

१) वनस्पतिजन्य प्रथिने:

द्विदल धान्ये, शेंगदाणा, तीळ, सूर्यफूल, करडी आदींची ढेप.

२) प्राणिजन्य प्रथिने:

उदा. फिश मिल (मासळीचा चुरा), मीट मिल (मांसाच्या तुकड्यांचा चुरा), बोन मिल (हाडांचा चुरा), लिक्वर मिल (यकृताचा चुरा), रक्ताची भुकटी इत्यादी. प्राणिजन्य प्रथिने जास्त पौष्टिक असतात.

प्रकाशन

महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर, संशोधन अनुदान अंतर्गत

पिष्टमय पदार्थ (कार्बोहायड्रेट्स) :

सर्व प्रकारच्या एकदल धान्यांमध्ये पिष्टमय पदार्थांचे प्रमाण जास्त असते. या घटकांपासून पक्ष्यांना ग्लूकोज मिळते. शरीराच्या वाढीसाठी पिष्टमय पदार्थांची गरज असते. ज्वारी, गहू, मका, तांदूळ इ. धान्यांत पिष्टमय पदार्थ भरपूर असतात.

स्निग्ध पदार्थ (फॅट्स) :

पक्ष्यांच्या वाढीसाठी स्निग्ध पदार्थांची आवश्यकता असते. स्निग्ध पदार्थ चरबीच्या स्वरूपात शरीराच्या वेगवेगळ्या भागांत साठून राहतात व अन्न तुटवड्याच्या कालावधीमध्ये शरीरास उष्णता व कार्यशक्ती पुरवितात. स्निग्ध पदार्थांमुळे खाद्याला चव चांगली येते. सर्व प्रकारचे खाद्यतेल व चरबी यापासून स्निग्ध पदार्थ मिळतात.

खनिजे व क्षार (मिनरल्स) :

हाडांना बळकटी मिळण्यासाठी व अन्नपचनासाठी कॅल्शियम हाडांच्या खनिजांची आवश्यकता असते. कॅल्शियमच्या आहारात खनिजांचा वापर योग्य प्रमाणात केल्यास पायातील अशक्तपणा दूर होतो. हाडांची योग्य पद्धतीने वाढ होते व त्यांना बळकटी मिळते. शरीरास कॅल्शियम, लोह, मीठ, फॉस्फोरस, आयोडीन, तांबे, सोडियम, पोटॅशियम, सेलेनियम, मॅग्नेशियम, मँगनिज, झिंक इत्यादी खनिजांची आवश्यकता असते. कॅल्शियमचा पुरवठा चुनखडी, शिंपल्यांची भुकटी व मिनरल पावडर यातून होतो.

जीवनसत्त्वे :

जीवनसत्त्वांमुळे कॅल्शियममध्ये रोगप्रतिकारशक्ती निर्माण होते व उत्पादन वाढते. शरीर कार्यक्षम व तजेलदार राहण्यासाठी जीवनसत्त्वांचा उपयोग होतो. जीवनसत्त्वांचे प्रामुख्याने दोन प्रकार आहेत.

१) पाण्यात विरघळणारी जीवनसत्त्वे

उदा. जीवनसत्त्व बी-१, बी-२, बी-६ व बी-१२, फॉलिक ॲसिड, पॅन्थोथेनिक ॲसिड, निकोटिनिक ॲसिड, बायोटीन इत्यादी.

२) स्निग्ध पदार्थात विरघळणारी जीवनसत्त्वे

उदा. जीवनसत्त्व अ, ड, ई आणि क.

जीवनसत्त्वांचे मिश्रण बाजारातूनही खरेदी करता येते व योग्य त्या प्रमाणात खाद्यामध्ये मिसळता येते. याशिवाय व्हिटॅमिन बी कॉम्प्लेक्ससुद्धा बाजारातून खरेदी करता येते.

पक्ष्यांना आहार देताना पाळावयाची महत्वाची सूत्रे :

- १) कॅल्शियममध्ये सर्व प्रकारची महत्वाची अन्नघटके उदा. प्रथिने, कॅल्शियम, ऊर्जा, तंतू, व्हिटॅमिन्स, आर्द्रता घटक हे त्यांच्या वाढीनुसार, ऋतुमानानुसार व उत्पादनानुसार (अंडी अथवा मांस) मिळणे आवश्यक आहे.
- २) पक्ष्यांना दिल्या जाणाऱ्या खाद्यामध्ये बुरशी, टॉक्सिन, ई-कोलाय मापकोप्लाझ्मा, सालमोनेला नसण्याची खात्री करून घ्यावी.
- ३) पक्ष्यांना दिले जाणारे खाद्य हे साधारणतः एक ते दीड महिन्यापेक्षा जास्त काळ साठवून ठेवू नये.
- ४) पक्ष्यांना पुरविण्यात येणारी खाद्याची भांडी एकतृतीयांश ते अर्धी भालेली असावीत, त्यामुळे आपणाला वाया जाणाऱ्या खाद्यावर नियंत्रण ठेवून वाया जाणाऱ्या खाद्यावरील खर्च कमी करता येतो.
- ५) ऋतुमानानुसार (हिवाळा, उन्हाळा, पावसाळा) पक्ष्यांच्या खाद्यामधील अन्नघटकांचे प्रमाण बदलत राहावे.
- ६) दिवसातून कमीत कमी दोन वेळेस पक्ष्यांना खाद्य देणे गरजेचे असते, अन्यथा उत्पादनवाढीवर परिणाम होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.
- ७) पक्ष्यांना त्यांच्या गरजेपेक्षा कमी अथवा जास्त खाद्य देऊ नये. पक्ष्यांना गरजेपेक्षा कमी खाद्य दिल्यास त्यांची वाढ खुंटते. जास्त खाद्य दिल्यास त्यांच्या शरीरामध्ये चरबीचे प्रमाण वाढते व उत्पादनात घट होते. (उदा. अंड्यावरील पक्षी).
- ८) पक्ष्यांच्या खाद्यामध्ये तंतूचे प्रमाण नेमून दिलेल्या प्रमाणातच असावे. प्रमाणापेक्षा कमी तंतूचे प्रमाण ठेवल्यास पक्ष्यांमध्ये एकमेकांना चोची मारण्याचे प्रमाण वाढते; तसेच विष्ठेमध्ये पाण्याचे प्रमाण वाढण्याची शक्यता असते.
- ९) सर्व खाद्यघटकांचा आवश्यकतेनुसार वापर करून समतोल व पोषक खाद्य तयार करावे.

www.mafsu.in

* मार्गदर्शक *

www.knp cvs.in

कर्नल प्रा. (डॉ.) ए. एम. पातुरकर
मा. कुलगुरु, मपमविवि, नागपुर

डॉ. एस. व्ही. उपाध्ये
अधिष्ठाता, पशुविज्ञान विद्याशाखा,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. एन. व्ही. कुरकुरे
संचालक संशोधन,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. ए. यु. भिकाने
संचालक विस्तार शिक्षण,
मपमविवि, नागपुर

डॉ. व्ही. डी. आहरे
सहयोगी अधिष्ठाता
क्रांतीपापवैम, शिरवळ, जि. सातारा

* लेखक *

* संकलन *

डॉ. व्ही. डी. लोणकर
कुक्कुटपालनशास्त्र विभाग,
क्रांतीसिंह नाना पाटील पशुवैद्यकीय महाविद्यालय, शिरवळ

डॉ. स्मिता आर. कोल्हे
संशोधन प्रकल्प प्रमुख, पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विस्तार शिक्षण विभाग
क्रांतीपापवैम, शिरवळ, जि. सातारा